

УДК 159.98

<https://doi.org/10.31891/PT-2023-1-1>

В'ячеслав ГАВРИЛЬКЕВИЧ

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-9473-7844>

e-mail: havrylkevychv@khmnu.edu.ua

Марина АБДРАХМАНОВА

Хмельницький національний університет

e-mail: PPz16-1@email.ua

ПОКАЗНИКИ АГРЕСИВНОСТІ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Стаття присвячена проблемі агресивності у військовослужбовців. Мета статті – з'ясування загальної тенденції щодо проявів агресивності у військовослужбовців Збройних Сил України. Для емпіричного дослідження показників агресивності у військовослужбовців ЗСУ ми використали методику діагностики показників і форм агресії (А. Басса, А. Даркі, в адаптації О. Осницького). У досліджених військовослужбовців виявлено загалом помітну тенденцію до невисоких показників агресивних проявів.

Ключові слова: військовослужбовці, агресивність, фізична агресія, вербальна агресія, непряма агресія, аутоагресія.

Viacheslav HAVRYLKEVYH, Maryna ABDRAKHMANOVA

Khmelnitskyi National University

INDICATORS OF AGGRESSIVENESS IN THE MILITARY PERSONNEL

The article is devoted to the problem of aggressiveness among military personnel. The purpose of the article is to find out the general trend regarding manifestations of aggressiveness among servicemen of the Armed Forces of Ukraine. The study of military personnel was conducted at the base of one of the military units in the city of Khmelnytsky. The sample of subjects was 30 people aged from 25 to 45 years, of different sexes. The technique of diagnosing indicators and forms of aggression (Buss-Durkee Hostility Inventory, adapted by O. Osnytskyi) was used. The indicators obtained according to the scales of this technique are presented in a rounded form so that the existing trend can be seen more clearly. According to the scales «Physical aggression», «Verbal aggression» and «Annoyance», only approximately 20% of the surveyed servicemen showed a high level. According to the «Indirect aggression» and «Resentment» scales, approximately 10% of the servicemen showed a high level. About 30% of the servicemen showed a high level on the «Negativism» and «Guilt» scales. According to the «Suspiciousness» scale, 0% of the servicemen demonstrated a high level. According to the index of aggression, a high level was found in 17% of the servicemen, an average level in 50%, a low level in 33%. According to the hostility index, a high level was found in 5%, an average level in 55%, and a low level in 40%. It was concluded that despite established stereotypes about the allegedly high aggressiveness of military personnel, the studied servicemen of the Armed Forces of

Ukraine showed a general tendency towards low rates of aggressive manifestations. The opinion is expressed that this trend is due to the specifics of the tasks performed by military personnel during their service and the awareness of the senselessness of excessive release of emotions and negative reactions in conditions of constant risk to life.

Key words: military personnel, aggressiveness, physical aggression, verbal aggression, indirect aggression, autoaggression.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Феномен агресивності у військовослужбовців нас цікавить у рамках нашого дослідження «Стиль життя як чинник соціально-психологічної адаптації військовослужбовців ЗСУ». Під поняттям «агресивність» ми маємо на увазі властивість особистості, що проявляється у схильності до агресивної поведінки, тобто схильності вчиняти дії, спрямовані на заподіяння фізичної чи психічної шкоди об'єктам, на які спрямована агресія. На нашу думку, агресивність як особистісна характеристика людини відіграє певну роль у формуванні її просоціального чи асоціального стилю життя та у її соціально-психологічній адаптації. Тому, для дослідження стилю життя і соціально-психологічної адаптації військовослужбовців ЗСУ, нам важливо знати показники, наявної у них агресивності.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідженню агресивності у військовослужбовців присвятили свої публікації Г. Васильєва і Г. Кокощук [1], Л. Гуменюк і І. Синчук [3], Н. Сергієнко і А. Степура [8], С. Максимець і О. Ярмоленко [6] та ін.

О Ключкова в рамках своєї дипломної роботи «Психологічні особливості конфліктних форм поведінки військовослужбовців» [4] дослідила рівень прояву основних форм агресії і ворожих реакцій військовослужбовців за методикою «Діагностика показників і форм агресії» А. Басса і А. Дарки і з'ясувала, що у 68,25% респондентів індекс агресивності нижче норми, а у інших, 31,25% досліджуваних, індекс агресивності знаходиться в межах допустимої норми.

О. Ходос емпірично з'ясувала, що у досліджуваних з високим рівнем адаптації до проходження військової служби загальний рівень агресивності дещо нижчий за нормативний, і у досліджуваних з низьким рівнем адаптації до проходження військової служби загальний рівень прояву агресивності дещо нижчий за середній рівень. Водночас із цим, у першої групи досліджуваних рівень окремих проявів агресивності (фізична агресія, непряма агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість, вербальна агресія, почуття провини) дещо вищий за

середній рівень, а у другої групи – такі окремі прояви агресивності, як негативізм, вербальна агресія, фізична агресія також були вищими за середній рівень [9].

О. Пустовий за допомогою методики діагностування показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки (адаптація О. Осницького) дослідив у 2017 році 100 військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, і констатував, що у них загалом був наближений до норми індекс агресивності (16,37 при нормі 17-25) та індекс ворожості в межах норми (5,18 при нормі 3,5-10) [7].

О. Годованець, дослідивши 45 військовослужбовців учасників бойових дій за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність», виявив у них недостатній рівень позитивної агресивності, спрямованої на відстоювання власної позиції і власної гідності, натомість високий рівень конфліктності, в основі якої лежить схильність до образ, вразливості та підозрливості [2].

У дослідженні М. Ярмольчик, у якому взяли 150 військовослужбовців різних підрозділів Повітряних Сил та Сухопутних військ Збройних Сил України, за допомогою методики Басса-Дарки було виявлено, що у 75% респондентів представлений високий індекс ворожості, яка проявлялася у вигляді комплексу негативних почуттів (гніву, образи, ворожої неприязні) і виступала основою агресії. 12% респондентів мають середній індекс ворожості. Високий індекс агресивних реакцій представлений у 81%, у 13% – середній, і лише 6% військовослужбовців мають низький показник індексу агресивних реакцій [10].

Зробивши огляд публікацій, у яких представлено результати дослідження агресивності у військовослужбовців за останні 10 років, ми побачили суперечливі дані. В одних дослідженнях у військовослужбовців було виявлено невисокі рівні агресивності, а в інших – високі. Щоб отримати власне уявлення про наявні тенденції щодо проявів агресивності у військовослужбовців, ми вирішили також дослідити показники агресивності у військовослужбовців.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у з'ясуванні загальної тенденції щодо проявів агресивності у військовослужбовців Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу

Дослідження військовослужбовців ЗСУ проводилося з 19 вересня 2022 року до 08 жовтня 2022 року на базі однієї з військових частин міста Хмельницького. Вибірку досліджуваних склали 30 осіб

віком від 25 до 45 років, різної статі. При формуванні вибірки, ми отримували від кожної особи усвідомлену згоду на участь у цьому дослідженні. Всім учасникам дослідження гарантували дотримання принципу конфіденційності, щодо їхньої особистої та службової інформації.

Для емпіричного дослідження показників агресивності у військовослужбовців ЗСУ ми використали методику діагностики показників і форм агресії (А. Басса, А. Даркі, в адаптації О. Осницького) [5, с. 56-60]. Отримані за шкалами цієї методики показники ми представили на діаграмах в округленому вигляді, щоб наочніше було видно наявну тенденцію.

За шкалою «Фізична агресія» високий рівень схильності до фізичної агресії продемонстрували приблизно 20% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Представники цього рівня відзначили, що для них готовність ударити свого опонента чи завдати йому фізичних ушкоджень є достатньо частим явищем. Приблизно 60% опитаних військовослужбовців ЗСУ показали середній рівень схильності до виявів фізичної агресії. Вони обґрунтували виникнення подібних думок ситуативними чинниками й підкреслили, що така готовність виникає лише у виключних ситуаціях. Низький рівень схильності до виявів фізичної агресії було виявлено приблизно у 20% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Вони підкреслили, що прагнення вдарити свого опонента чи завдати йому фізичних ушкоджень у них практично ніколи не виникало. Показники, отримані за шкалою «Фізична агресія», унаочнено на рисунку 1.

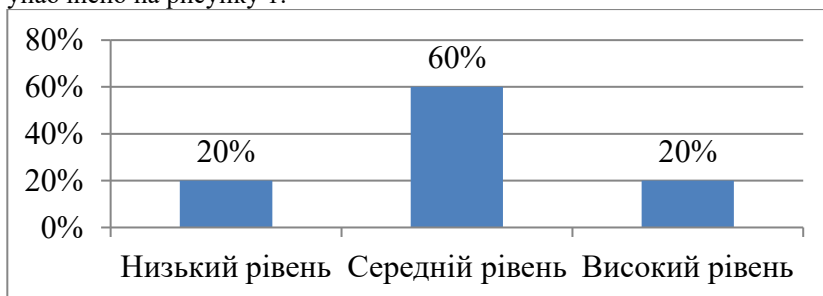

Рис. 1. Рівні фізичної агресії у військовослужбовців ЗСУ

За шкалою «Вербальна агресія» високий рівень було виявлено приблизно у 20% опитаних військовослужбовців ЗСУ. При побудові комунікації вони прагнуть приборати на себе активну функцію, і висловлюють незгоду, коли їхні лідерські права, як їм здається, ігноруються чи придушуються іншим співрозмовником, через що

адекватність реагування на поведінку оточуючих у представників цього стилю спілкування часто страждає. Відповідно, цим військовослужбовцям достатньо складно вступати в контакт із іншими людьми. Такі складнощі зумовлені й недостатньо розвиненим умінням уникати в мовленні проявів різкості, роздратування, гніву, негативних оцінок та категоричних суджень. На середньому рівні вербальна агресія була виражена приблизно у 60% опитаних військовослужбовців ЗСУ. На наш погляд, перевага середнього рівня агресії пов'язана з особливостями військової служби, зокрема, із необхідністю збереження субординації по відношенню до старших за званням та командирів, що передбачає певну мовленнєву дисциплінованість. 20% військовослужбовців продемонстрували показники, співвідносні з низьким рівнем вербальної агресії. Вони звикли завжди узгоджувати власні погляди з думкою співрозмовника, а їхня поведінка та формулювання оцінок поведінки інших людей у ситуації спілкування залежить від впливу зі сторони. Вони відчують труднощі під час необхідності відмовити співрозмовникові, навіть коли ситуація того потребує. При цьому вони уникають тих мовленнєвих ситуацій, коли потрібно бути категоричними, негативно оцінювати вчинки або поведінку тих чи інших людей, інакше кажучи, вони можуть висловитися із оцінними судженнями лише тоді, коли це зробила людина, яка є для них авторитетною, адже побоюються засмутити співрозмовника та створити конфліктну ситуацію. Показники вербальної агресії унаочнено на рисунку 2.

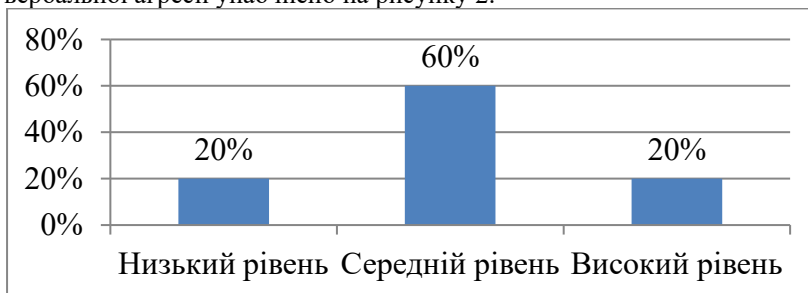

Рис. 2. Рівні вербальної агресії у військовослужбовців ЗСУ

За шкалою «Непряма агресія» високий рівень продемонстрували приблизно 10% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Представники цього рівня відзначили, що для них готовність випискувати агресію непрямым чином є достатньо частим явищем. Приблизно 30% опитаних військовослужбовців ЗСУ продемонстрували середній рівень схильності до виявів непрямої агресії. Вони

обґрунтували виникнення думок про подібну поведінку, або прояви її в моменти коли ніхто не бачить. Низький рівень схильності до виявів непрямї агресії показали приблизно 60% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Вони підкреслили, що прагнення крикнути, вдарити по столу або ще якимось виплеснути емоції у них практично ніколи не виникало. Унаочнення показників, отриманих за шкалою «Непряма агресія», представлено на рисунку 3.

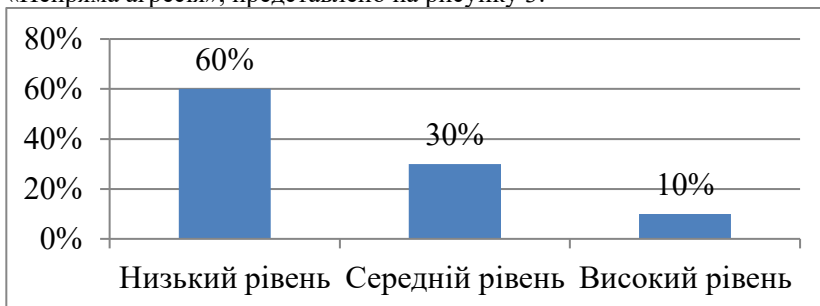

Рис. 3. Рівень непрямї агресії у військовослужбовців ЗСУ

За шкалою «Негативізм» високий рівень продемонстрували приблизно 30% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Представники цього рівня відзначили, що для них гостре, непримиренне реагування на «несправедливість» є доволі частим явищем. Приблизно 40% опитаних військовослужбовців ЗСУ продемонстрували середній рівень схильності до негативізму. Вони зазначили, що зачепити їх достатньо складно, проте вияви обурення й протесту можливі лише у виняткових ситуаціях. Низький рівень схильності до виявів негативізму показали приблизно 30% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Вони підкреслили, що практично не реагують на емоційні подразники, повністю прийнявши умови служби що склались роками. Показники, отримані за шкалою «Негативізм», представлено на рисунку 4.

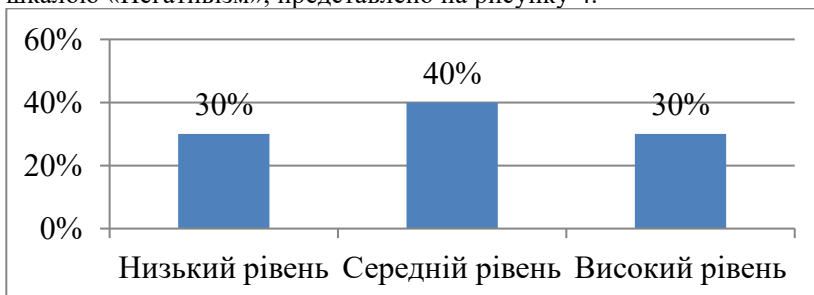

Рис. 4. Рівні негативізму у військовослужбовців ЗСУ

За шкалою «Роздратування» високий рівень продемонстрували приблизно 20% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Представники цього рівня пояснили своє роздратування проявами «несправедливості» та неможливістю «планувати своє життя» через особливості військової служби. Середній рівень роздратування продемонстрували приблизно 40% опитаних військовиків. Вони зауважили, що нечасто бувають роздратовані, проте розлютяться їх може змусити лише виняткова ситуація, де їхня індивідуальна провина абсолютно відсутня. Низький рівень роздратування показали приблизно 40% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Вони відзначили, що джерело стресу найчастіше знаходиться за межами їх повноважень, відтак, злитися немає причини. Показники, отримані за шкалою «Роздратування», представлені на рисунку 5.

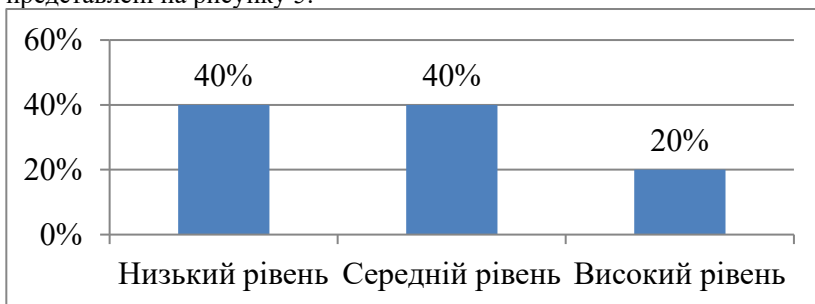

Рис. 5. Рівні роздратування у військовослужбовців ЗСУ

За шкалою «Підозрілість» високий рівень продемонстрували 0% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Середній рівень підозрілості продемонстрували приблизно 60% опитаних військовиків. Вони зауважили, що нечасто зустрічаються з ситуацією коли є привід не довіряти оточуючим. Низький рівень підозрілості виявили приблизно 40% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Вони відзначають, що цілком довіряють своїм товаришам по службі, і командуванню. Показники, отримані за шкалою «Підозрілість», представлені на рисунку 6.

За шкалою «Образ» високий рівень продемонстрували приблизно 10% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Представники цього рівня відзначили, що для них гостре, непримиренне реагування на приниження та зачіпання їхньої гідності виражено доволі явно. Приблизно 50% опитаних військовослужбовців ЗСУ продемонстрували середній рівень схильності до образ.

Вони зауважили, що задіти за живе їх складно, проте бувають винятки, пов'язані з особистими питаннями. Низький рівень образи продемонстрували приблизно 40% опитаних військовослужбовців ЗСУ.

Вони підкреслили, що практично не реагують на намагання їх «підколоти».

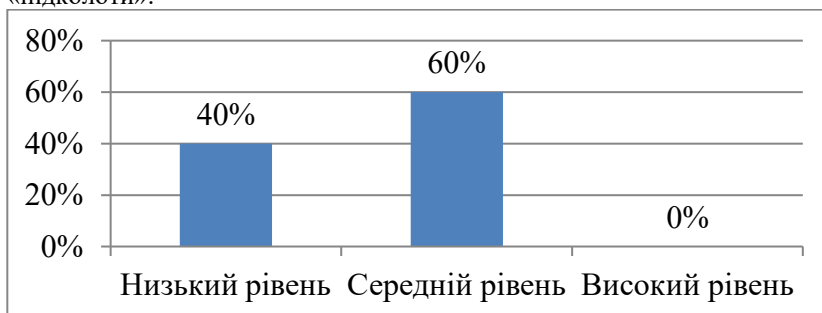

Рис. 6. Рівні підозрілості у військовослужбовців ЗСУ

Показники, отримані за шкалою «Образ», представлені на рисунку 7.

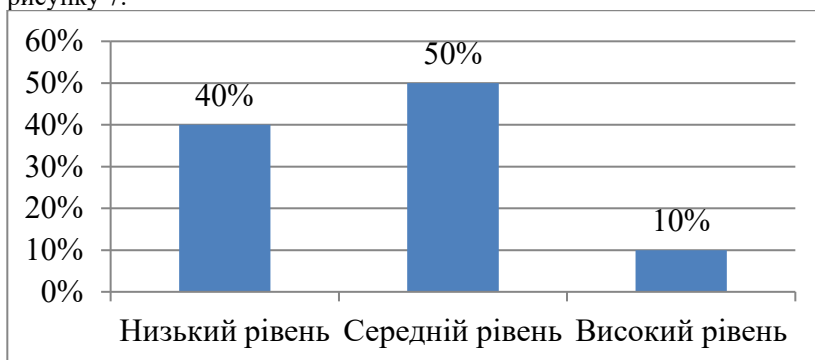

Рис. 7. Рівні образи у військовослужбовців ЗСУ

За шкалою «Почуття провини», яка призначена для виявлення аутоагресивних проявів, високий рівень виявлено приблизно у 30% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Представники цього рівня відзначили, що доволі часто невдоволені власними досягненнями. Приблизно 60% опитаних військовослужбовців ЗСУ продемонстрували середній рівень схильності до почуття провини (аутоагресії). Вони пояснили виникнення почуття провини виключно ситуативними чинниками підкріпленими беззаперечними доказами їхньої провини. Низький рівень схильності до виявів почуття провини (аутоагресії) продемонстрували приблизно 10% опитаних військовослужбовців ЗСУ. Показники, отримані за шкалою «Почуття провини», представлені на рисунку 8.

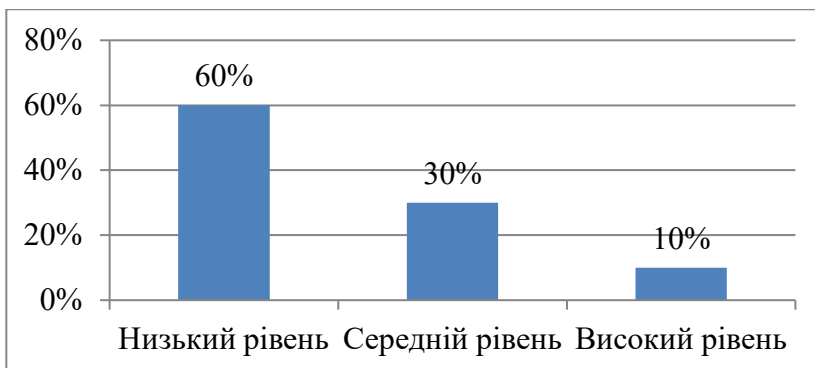

Рис. 8. Рівні почуття провини (автоагресії) у військовослужбовців ЗСУ

За індексом агресії високий рівень виявлено у 17% досліджених, середній рівень – у 50%, низький рівень – у 33%. За індексом ворожості високий рівень виявлено у 5%, середній – у 55%, низький – у 40%.

Отримані нами результати загалом відповідають тенденціям, які описали О. Клочкова (2014) [4] та О. Пустовий (2017) [7].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Результати дослідження показали, що попри усталені стереотипи про нібито високу агресивність військовиків, у досліджених військовослужбовців ЗСУ виявлено загальну тенденцію до невисоких показників агресивних проявів. На наш погляд, це зумовлене специфікою виконуваних військовослужбовцями під час служби завдань та усвідомленням безглуздості зайвого викиду емоцій та негативних реакцій в умовах постійного ризику для життя.

Перспективи подальших розвідок ми бачимо в дослідженні ролі агресивності у соціально-психологічній адаптації військовослужбовців ЗСУ.

Література

1. Васильєва Г. В., Кокошук Г. І. Особливості прояву агресії у військовослужбовців залежно від статусного рангу. *Психологічні перспективи* / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології АПН України; редкол. : Л. Засєкіна (голов. ред.) та ін. Луцьк, 2012. Вип. 20. С. 3-13. URL: <https://psychoprosppects.vnu.edu.ua/index.php/psychoprosppects/article/view/439> (дата звернення: 17.10.2022).

2. Годованець О. В. Проблема агресивної поведінки як прояву ПТСП в учасників бойових дій / наук. кер. Н. В. Коляденко. *Академічна студія: щоквартальний наук. часопис студент. наук. товариства «Gaudeamus»*. Київ : ДП «Видавничий дім

«Персонал», 2018. № 2. С. 33-47. URL: http://library.iapm.edu.ua/Naukovi_vydannya/Academ_studiya/Academ_studiya_2_2018.pdf#page=33 (дата звернення: 17.10.2022).

3. Гуменюк Л. Й., Синчук І. В. Агресивність військовослужбовців в аспекті психічного здоров'я. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2016. Вип. 2. С. 169-178. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1037> (дата звернення: 17.10.2022).

4. Клочкова О. А. Психологічні особливості конфліктних форм поведінки військовослужбовців: дипломна робота з психології (освітньо-кваліфікаційний рівень «Спеціаліст») / наук. керівник Л. О. Котлова; Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2014. 32 с. URL: <https://bit.ly/3FF3Jgl> (дата звернення: 17.10.2022).

5. Кокун О. М., Мороз В. М., Лозінська Н. С., Пішко І. О. Збірник психодіагностичних методик для професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України: метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта України», ФОП Маслаков Руслан Олександрович, 2021. 74 с.

6. Максимець С. М., Ярмоленко О. І. Агресія у військовослужбовців та шляхи її саморегуляції. *Управління соціально-економічним розвитком регіону та оцінка його ефективності в умовах децентралізації*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Житомир, 30 квітня 2020) / за ред. Т. В. Семенюк, Г. В. Циганенко. Житомир : ЖІ МАУП, 2020. С. 202-205. URL: http://maup.zt.ua/documents/collectionOfArticles_%2030.04.2020.pdf#page=204 (дата звернення: 17.10.2022).

7. Пустовий О. М. Дослідження показників і форм агресії учасників бойових дій на сході України. *Психологічний часопис*. 2017. Вип. 6 (10). С. 163-172. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/177/125> (дата звернення: 17.10.2022).

8. Сергієнко Н. П., Степура А. А. Психологічні особливості агресивності військовослужбовців. *Перспективи розвитку психології як науки в країнах ЄС та в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Економічно-гуманітарний університет у Варшаві, Республіка Польща, 2 лютого 2019). URL: <http://repositc.nucz.edu.ua/handle/123456789/8730> (дата звернення: 17.10.2022).

9. Ходос О. С. Стрес, тривога та агресія, як небажані складові адаптаційного процесу для військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології*. Т. V. Вип. 16. С. 167-175. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jm/v5/i16/21.pdf> (дата звернення: 17.10.2022).

10. Ярмольчик М. О. Агресія та тривожність як детермінанти вибору копінг-стратегій військовослужбовців під час декомпресії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Психологія. 2021. Т. 32 (71), № 2. С. 109-114. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/19>. URL: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2021/2_2021.pdf#page=117 (дата звернення: 17.10.2022).

References

1. Vasylijeva H. V., Kokoshchuk N. I. Osoblyvosti proiavu ahresii u viiskovosluzhbovtiv zaleznoho vid statusnoho ranhu. *Psykhohichni perspektivy / Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, In-t sots. ta polit. psykhologii APN Ukrainy; redkol. : L. Zasiiekina (holov. red.) ta in. Lutsk, 2012. Vyr. 20. S. 3-13. URL: https://psychoprospects.vnu.edu.ua/index.php/psychoprospects/article/view/439* (data zvernennia: 17.10.2022).

2. Hodovanets O. V. Problema ahresyvnoi povedinky yak proiavu PTSR v uchasykiv boiovykh dii / nauk. ker. N. V. Koliadenko. *Akademichna studii: shchokvartalnyi nauk. chasopys student. nauk. tovarystva «Gaudeamus»*. Kyiv : DP «Vydavnychy dim

«Personal», 2018. № 2. С. 33-47. URL: http://library.iapm.edu.ua/Naukovi_vydannya/Academ_studiya/Academ_studiya_2_2018.pdf#page=33 (data zvernennia: 17.10.2022).

3. Humeniuk L. Y., Synchuk I. V. Ahresyvnist viiskovosluzhbovtstv v aspekti psykhhichnoho zdorovia. Naukovi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykhhohichna. 2016. Vyp. 2. S. 169-178. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1037> (data zvernennia: 17.10.2022).

4. Klochkova O. A. Psykhhohichni osoblyvosti konfliktnykh form povedinky viiskovosluzhbovtstv: dyploмна робота з psykhhohii (osvitno-kvalifikatsiinyi riven «Spetsialist») / nauk. kerivnyk L. O. Kotlova; Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr, 2014. 32 s. URL: <https://bit.ly/3FF3Jgl> (data zvernennia: 17.10.2022).

5. Kokun O. M., Moroz V. M., Lozinska N. S., Pishko I. O. Zbirnyk psykhhodiahnostychnykh metodyk dlia profesiino-psykhhohichnoho vidboru kandydativ na viiskovu sluzhbu za kontraktom u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: metod. posib. Kyiv : Vydavnychy dim «Osvita Ukrainy», FOP Maslakov Ruslan Oleksiiovych, 2021. 74 s.

6. Maksymets S. M., Yarmolenko O. I. Ahresiia u viiskovosluzhbovtstv ta shliakhy yii samorehuliatcii. Upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom rehionu ta otsinka yoho efektyvnosti v umovakh detsentralizatsii: materialy II Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. (Zhytomyr, 30 kvitnia 2020) / za red. T. V. Semeniuk, H. V. Tsyhanenko. Zhytomyr : ZhI MAUP, 2020. S. 202-205. URL: http://maup.zt.ua/documents/collectionOfArticles_%2030.04.2020.pdf#page=204 (data zvernennia: 17.10.2022).

7. Pustovyi O. M. Doslidzhennia pokaznykiv i form ahresii uchasykiv boiovykh dii na skhodi Ukrainy. Psykhhohichni chasopys. 2017. Vyp. 6 (10). S. 163-172. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/177/125> (data zvernennia: 17.10.2022).

8. Serhienko N. P., Stepura A. A. Psykhhohichni osoblyvosti ahresyvnosti viiskovosluzhbovtstv. Perspektyvy rozvytku psykhhohii yak nauky v krainakh YeS ta v Ukraini: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Ekonomichno-humanitarnyi universytet u Varshavi, Respublika Polshcha, 2 liutoho 2019). URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/8730> (data zvernennia: 17.10.2022).

9. Khodos O. S. Stres, tryvoha ta ahresiia, yak nebazhani skladovi adaptatsiinoho protsesu dlia viiskovosluzhbovtstv. Aktualni problemy psykhhohii. T. V. Vyp. 16. S. 167-175. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v5/i16/21.pdf> (data zvernennia: 17.10.2022).

10. Yarmolchuk M. O. Ahresiia ta tryvozhnist yak determinanty vyboru kopinh-stratehii viiskovosluzhbovtstv pid chas dekompresii. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia : Psykhhohiia. 2021. T. 32 (71), № 2. S. 109-114. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/19>. URL: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2021/2_2021.pdf#page=117 (data zvernennia: 17.10.2022).